

УДК 910.2+796.5

Шпарага Т.І., Михалюк М.М.

***ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ І СУЧАСНИЙ СТАН ХАСИДСЬКОГО
ПАЛОМНИЦТВА В УКРАЇНІ***

Розглянуто передумови виникнення і сучасний стан паломництва до об'єктів хасидських святинь та розкрито особливості їх збереження і розміщення на території України.

Ключові слова: хасидське паломництво, хасидські святині, перспективи розвитку хасидського паломництва.

Рассмотрены предпосылки возникновения и современное состояние паломничества к объектам хасидских святынь и раскрыты особенности их сохранности и размещения на территории Украины.

Ключевые слова: хасидское паломничество, хасидские святыни, перспективы развития хасидского паломничества.

The analysis of development preconditions as well as current status of Hasidic pilgrimage to sacred places is observed. The features of location and preservation of these objects in Ukraine are investigated.

Key words: Hasidic pilgrimage, Hasidic sacred places, prospects of Hasidic pilgrimage development.

Постановка проблеми. Паломництво є специфічним видом туризму, що динамічно розвивається в умовах сьогодення. В його основі лежить духовність, оскільки, це подорож, яка здійснюється вірянами до святих місць з релігійною метою. Україна, як батьківщина хасидизму, має великий потенціал у розвитку паломницького туризму. З огляду на це, головне завдання полягає у збереженні релігійних святинь, організації паломництва і забезпечення відповідних умов для здійснення паломниками мети подорожі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначенню сутності релігійного туризму, його особливостям присвячено велику кількість наукових праць, багатьох дослідників, зокрема, О.А. Оніценка, А.В. Дмитрієвського, Є.А. Пастернака, А.С.Ковальчука. Паломництво в наукових дослідженнях і публікаціях як культурне явище стає предметом розгляду у другій половині ХХ ст. У теперішній час дослідженню паломництва в різних аспектах присвячено багато уваги. Історія паломництва розглядається М.Б. Біржаковим, М.В. Соколовою. Питанням класифікації і типології паломництва, виокремленню його як виду туризму присвячені праці О.О. Любіцевої, С.П. Романчука, Т.Т. Хрїстова, З.П. Сапелкіної та ін. Проблеми організації паломництва, особливості збереження хасидських святинь і їх розміщення на території України досліджено недостатньо, що і зумовило вибір теми статті.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття особливостей сучасного стану хасидських святинь на території України, виявлення проблем пов'язаних із паломництвом, а також пошук шляхів їх раціонального вирішення.

Виклад основного матеріалу. Індустрія туризму швидко почала розвиватися в ХХ ст., вдосконалювалися засоби транспорту і зв'язку. Люди отримали більше можливостей відвідувати святі місця своєї релігії. Одночасно з цим, з'явилося і бажання долучитися до духовних надбань народів інших країн, зрозуміти суть їх релігії. Криза в релігії, яка пов'язана зі зміною всіх сторін життя людства за останні десятиліття, в деякій мірі вплинула на це явище [3,С.6]. В цей же час почав вживатися термін «релігійний туризм», який часто використовується як синонім

паломництву. Існує й інша думка, зокрема, Любіцева О.О., зазначає, що: «Паломництво та туризм розведені по шкалі мотивацій до подорожування як її протилежні точки, де релігійний туризм як різновид культурно – пізнавального, тільки «дотичний» до об'єктів паломництва.» [1, С.11].

Між паломництвом та релігійним туризмом на мотиваційній шкалі виділяють: науково – релігійний туризм або поїздки науковців, які займаються питаннями релігії з науковою метою, а також духовно – паломницький туризм, що розвивається паралельно з традиційним, відносять до різновидів релігійно – вмотивованого туризму.

Основною відміною паломницьких та релігійних турів є те, що у випадку здійснення останніх, у подорож по сакральних місцях вирушають не обов'язково віряни певної релігії (конфесії) або атеїсти і їх основною мотивацією є цікавість до релігії: її об'єктів, обрядів з метою поглибленого вивчення, дослідження.

В разі здійснення паломницьких турів, контингент споживачів – це вірні певної релігії, які вирушають в подорож заради реалізації своєї духовної мети, в процесі якої передбачається здійснення певних релігійних дій відповідно до догматів даної віри. Для багатьох паломників, метою яких є поклоніння святині, подорож до святині є не менш важливим процесом. Такі тури часто бувають груповими, організовані релігійною організацією. Відповідно до релігійної мотивації подорожі, паломники менше уваги мають приділяти зручностям (розміщенню, харчуванню, якості обслуговування), дбають більше про духовне зростання. Тому паломницькі подорожі здебільшого здешевлені, часто розраховані на ночівлі в монастирях, храмах, наметових містечках, а вибір їжі обмежений. Екскурсії, відвідання музеїв, виставок – для них мають другорядне значення або взагалі мало цікавлять.

Серед об'єктів паломництва, які знаходяться на території України, особливої уваги заслуговують святині хасидизму, релігійного руху, який виник у східноєвропейському іудаїзмі на території України у XVIII ст.

На появу хасидизму вплинули війни, що вела Річ Посполита, Хмельниччина та інші народні заворушення. Насамкінець розподіли Польщі (1772, 1793, 1795) рр. розхитали традиційний уклад життя іудеїв, викликали розрив общинних і сімейних зв'язків, значне майнове розшарування і труднощі у духовному житті. Ідеологічні проблеми в єврейському середовищі – падіння релігійних авторитетів, закриття шкіл, занепад талмудичної науки поглибилися месіанськими еретичними рухами сабатіянства і франкізму, що не виправдали споконвічні сподівання єврейського народу на звільнення за допомогою Месії, а, навпаки, намагалися розхитати основи іудаїзму.

Ситуація кардинально змінюється в 1730-х рр. з першими етапами громадської діяльності рабі Ізраеля бен Еліезера (Бешта), який вважається основоположником хасидизму. Він створив навколо себе групу сподвижників і в своїх коротких проповідях знайомив їх зі своїм вченням

про єднання з Богом і з містичними одкровеннями, які він отримав в результаті «сходження душі».

На відміну від Сабатая Цві і Я. Франка Бештові вдалося реформувати іудаїзм, знову об'єднавши євреїв навколо релігії. Ідейними витокami нової теорії стали як стародавні традиції «хасидуту» (благочестя) і Кабали, що розвивалися протягом багатьох сторіч, так і месіанські теорії сабатиянства і франкізму.

Слово хасид означає «благочестивий», бо Бешт був глибоко переконаний, що людина – особливе, виняткове за своїм призначенням творіння, ціль якого – служіння Богу, прагнення злиття з Творцем через благочестиву поведінку, виконання заповідей, а також гарячу молитву, яка здійснюється за допомогою цадика – праведника, який виконує роль посередника між людьми і Всевишнім [2, С.86].

Після смерті Бешта, рух хасидів очолив Дов Бер з Межиріч — великий Магід, «рабі усіх синів діаспори». Вів переніс центр руху з Поділля на Волинь і постійно розсилав емісарів у Литву, Білорусь і Польщу. Після 1722р. хасидизм розпався на ряд гілок. Учні і сини Баал Шем Това і Дов-Бера ставали в свою чергу засновниками династій, більшість з яких було засновано в ХІХ ст. на заході Російської імперії (в межі осілості) і на сході Австрійської імперії (Австро-Угорщини).

В останній чверті ХVІІІ ст. хасидам вдалося поширити вплив мало не на більшість єврейських общин. В Білорусі ж і особливо в Литві вони зіткнулися із запеклим опором традиційного керівництва в іудаїзмі, яке вбачало загрозу своєму віруванню новим ідеям. У середині ХІХ ст. половина єврейських громад України визнавала хасидизм. Це викликало боротьбу проти хасидів з боку оборонців інституційної єврейської релігії, а також польського, згодом російського урядів.

Найбільш кількість хасидських династій було засновано у Польщі, Україні та Румунії (рис.1).

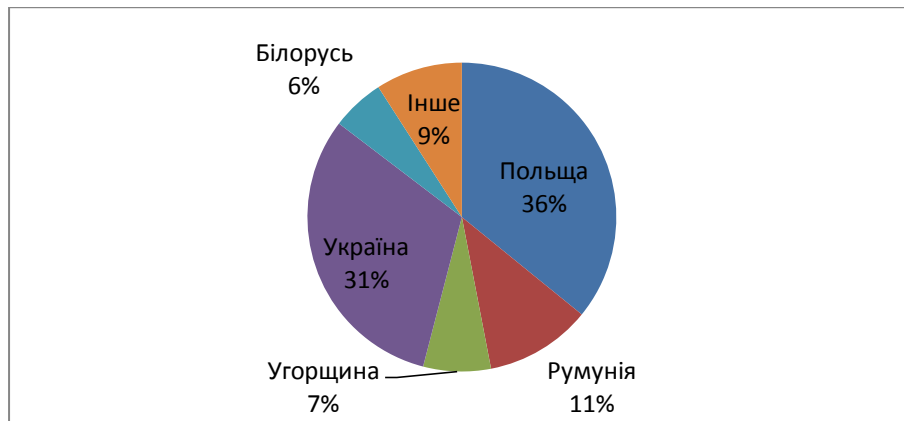

Рис.1. Країни заснування хасидських династій

Після катастрофи європейського єврейства всі центри хасидських династій перемістились до США і Ізраїлю, де у ХХ ст. починають

виникати нові династії, загальна кількість яких на сьогодні становить більше двохсот. В Україні залишилися десятки об'єктів хасидського паломництва, велика кількість поселень відомі тим, що в них народилися, діяли, або знаходяться могили хасидських праведників. Україна, як батьківщина хасидизму, має великий потенціал у розвитку паломницького туризму, оскільки займає перше місце у світі за кількістю захоронень хасидських праведників. Це, насамперед, місце поховання засновника хасидизму Баал – Шем – Това в м.Меджибіж і могила його правнука цадика Нахмана в м. Умань. Окрім цих двох центрів паломництва, на теренах України існує велика кількість менш відомих об'єктів, безпосередньо пов'язаних із діяльністю хасидських праведників і вчителів (табл.1).

Таблиця 1.

Місця поховань хасидських праведників на території України

№	Місце поховань	Хасидські праведники
1.	Вінницька обл., м.Брацлав	рабі Натан Штернгарц(1780 – 1844рр.) один із учнів рабі Нахмана, записував його розповіді
2.	Житомирська обл., м.Бердичів	рабі Лейві-Іцхок (1740— 1810рр.) учень Магіда з Межирича, розповсюджував хасидизм на Волині
3.	Житомирська обл., м.Житомир	рабі Аарон з Житомира (? – 1816рр.) автор книги «Толдот Аарон»
4.	І.- Франківська обл., м.Косів	рабі Менахем-Мендал Косовер, його син і внук — цадики з Косова, які заснували вижницьку династію цадиків
5.	Київська обл., м. Фастів	рабі Авраам а-Малах (1741 – 1776рр.) син рабі Дова-Бера, Магіда з Межерича, автор книги-коментаря до Тори «Хесед ле-Авраам»
6.	Київська обл., м.Тараща	рабі Рафаель з Берщади (? - 1827рр.)учень і послідовник рабі Пінхаса із Кореця
7.	Львівська обл., м. Белз	рабі Шалом Рокеах (1779–1855рр.)засновник місцевої хасидської династії
8.	Львівська обл., м.Жидачів	рабі Цві (Гирш) з Жидачів (1762 – 1831рр.) засновник Жидачівської хасидської династії
9.	Полтавська обл., м.Гадяч	рабі Шнеур-Залман з Ляд (1745 -1813 рр.) засновник руху ХАБАД,одного з відгалужень хасидизму
10.	Тернопільська обл., м.Підгайці	рабі Захарія Мендель(? - 1791 г.) автор творів: «Менорот Захарія», «Захарія Мешулем», «Захарія Іамевін»
11.	Тернопільська обл., м. Чортків	рабі Давид Моше Фрідман (1827 – 1904)засновник чортківської хасидської династії
12.	Хмельницька обл., м.Ганнопіль	рабі Дов-Бер з Межерича (Магід з Межирича) (1704— 1772рр.) став другим лідером хасидського руху і вчителем для сотень хасидських цадиків
13.	Хмельницька обл., м.Меджибіж	рабі Ісраель Баал-Шем-Тов (1698 - 1760рр.) засновник хасидизму
14.	Хмельницька обл., м. Полонне	рабі Яков Йосеф з Полонного (1710—1784 рр.) хасидський цадик, учень Бешта, першим письмово

		виклав вчення хасидизму
15.	Хмельницька обл., м.Славута	рабі Моше Шапіро (1758 - 1838 рр.)син відомого цадика рабі Пінхаса з Кореця, керівник єврейської общини міста у XVIII ст.,заснував єврейську типографію в м.Славута
16.	Хмельницька обл., м.Шепетівка	рабі Пінхас з Кореця (1728-1790рр.)учень Бешта, видатний хасидський наставник
17.	Чернігівська обл., м.Ніжин	рабі Дов – Бер з Любавич (Мітлер Ребе) (1773 – 1827рр.) син Алтер ребе і другий Любавичеський ребе
18.	Черкаська обл., м. Умань	рабі Нахман (1772 — 1810рр.) засновник брацлавського хасидизму, правнук рабі Ізраеля Баал-Шем-Това
19.	Чернівецька обл., м.Вижниця	рабі Бешт Менахем Мендель бен Хаим Хагер(1830 – 1884рр.)засновник Вижницької хасидської династії
20.	Чернівецька обл., м. Садгора	рабі Ізраель Фрідман (Ружинський Ребе) (1797— 1850рр.) внук Магіда з Межерича

Найбільша кількість хасидських святинь розташовані в таких історичних областях як Галичина, Поділля, Буковина, Закарпаття, Полісся, Київщина та Волинь. З кожним роком кількість хасидських паломників, які приїжджають, щоб відвідати святі місця збільшується. Найбільша кількість паломників спостерігається в м.Умань, особливо у дні єврейського Нового року – свята Рош Ха-Шана. Після смерті цадика Нахмана поховання зразу стало місцем паломництва, і хоча в 1920- рр. традицію було перервано, її знову поновили в 1989 р. В 2012 р. м. Умань відвідало 26 тис. хасидських паломників з 25 різних країн світу. Основний потік становили громадяни Ізраїлю і США (рис.2).

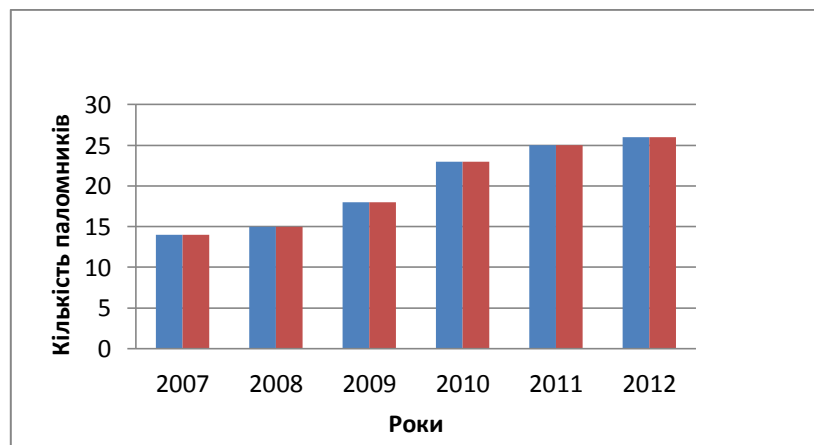

Рис.2. Динаміка щорічної кількості хасидських паломників до м. Умань (за даними [4])

Існуюча інфраструктура м. Умань не забезпечує потреб хасидських паломників. Насамперед це стосується закладів розміщення. Загальна кількість ліжок – місць в Умані – близько 2 тис., із яких найбільше має готель «Шаарей Ціон», збудований 2009 р., спеціально для VIP-

паломників. Ця кількість не є достатньою, тому більшість з тих, хто здійснює паломництво, орендують кімнати у місцевих жителів, або змушені жити у наметових містечках. Недостатньою є і кількість закладів харчування, оскільки, діє лише один кошерний ресторан (більш ніж 11 тис. місць). Згідно із релігійними особливостями хасиди споживають їжу, яка має бути приготована відповідно до встановлених канонів (бути кошерною). Тому в більшості випадків її організацією займаються благодійні організації або ж самі прочани.

На сьогодні ситуація, пов'язана із паломництвом не регулюється на державному рівні, єдиного центру з організації паломництва немає. Паломництво до хасидських святинь в Україні набуло стихійного характеру. Більшість подорожей організовується релігійними організаціями, деякі паломники здійснюють подорож самостійно або ж користуються послугами турагентств, які розташовані в країні їх проживання. Формально за здійснення паломництва до м. Умань відповідають Всесвітній союз брацлавського хасидизму і пов'язаний із ним Фонд ім. р. Нахмана, які в дійсності мало що контролюють. Тому прибутки від паломництва не тільки не надходять до місцевих бюджетів, а й поширюються міжетнічні конфлікти місцевих жителів з паломниками. Щодо інших місць хасидських поховань, які також могли б стати центрами паломництва, ситуація з організацією паломництва знаходиться ще на більш низькому рівні. Святині перебувають у занедбаному стані, місцева влада не виділяє кошти на їх реставрацію і підтримку. Існує лише єдина організація «Охалей Цадиким», яка за останні 20 років привела до ладу десятки єврейських могил і захоронень праведників на території України [5]. Протягом останнього часу кількість паломників стрімко зростає і продовжує збільшуватись. І цьому є кілька причин: скасування візового режиму між Ізраїлем і Україною і зниження цін на авіаквитки. Ситуація складається так, що через відсутність гідного сервісу прилітають люди з бідних прошарків населення, а більш заможні паломники не приїжджають. Кожен паломник витрачає за час свого перебування в середньому близько 2 тис. дол. США, якщо ж це 26 тис паломників, то сума складає щонайменше 52 млн. дол. США. Тенденція до зростання кількості паломників збережеться і на наступні роки, оскільки, могили праведників переважно відвідують ортодоксальні євреї, сім'ї яких налічують в середньому до 10 дітей. За рахунок природного приросту кількість паломників щорічно збільшується на 15-20% на рік.

Релігійний та паломницький туризм в Україні нині потребує передовсім законодавчої підтримки (насамперед доповнення чинного Закону «Про туризм» відповідною термінологією), належної промоції або ухвалення Закону «Про паломництво», який, зокрема, регулюватиме паломництво хасидів на українську територію [6].

Гостро стоїть питання пошуку нових підходів і можливостей для успішної організації паломництва на належному рівні, а також уникнення конфліктів, які пов'язані із неефективною діяльністю органів місцевої

влади щодо його регулювання. На нашу думку, кластерний підхід, об'єднавши зусилля органів державної влади, які мають створити сприятливе ділове, інноваційне і інституційне середовище для їх успішного функціонування, та фінанси іноземних і вітчизняних інвесторів, забезпечить вирішення проблем організації паломництва в м. Умань. Ефективна робота всіх елементів туристичного кластеру допоможе зберегти культурно – історичні пам'ятки, пов'язані із хасидським релігійним рухом, розвинути сферу послуг, вдосконалити інфраструктуру територій. Крім цього, функціонування кластеру допоможе значно поповнити місцеві бюджети, стимулювати залучення до обігу додаткових коштів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Зважаючи на історичні корені хасидизму, Україна має великий потенціал у розвитку паломницького туризму, на її території розташовані десятки об'єктів хасидського паломництва. Велика кількість поселень відомі тим, що в них народилися, діяли, або знаходяться могили хасидських праведників. Проте цей потенціал не використовується повною мірою. За умов регулювання паломництва на державному рівні і ефективної організації туристичного кластеру, можна зберегти об'єкти хасидського паломництва, розвинути інфраструктуру а також отримати додаткові кошти до місцевих бюджетів.

Використані джерела:

1. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: Навчальний посібник./ О.О.Любіцева, С.П. Романчук. - К.: Альтерпрес, 2011. – 416 с.
  2. Сапелкіна З.П. Релігійний туризм. / З.П. Сапелкіна. - К., Альтерпрес, 2009. - 244 с.
  3. Христов Т. Т. Религиозный туризм : Учеб. пособие / Т. Т. Христов. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
  4. Hasidic Jews celebrate holiday in Uman // The Global news service of the Jewish people. – 2008. – October, 2 [текст]. - Режим доступу: <http://www.jta.org/news/article/2008/10/02/110639/umanroshhashana>
  5. Ohalei tzadikim [текст]. - Режим доступу: <http://www.otzadikim.com/OurMission.aspx> .
- Винниченко І. Що заважає Україні стати «меккою»? / І. Винниченко // Урядовий кур'єр. – 2011. – 27 вересня [текст]. - Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-zavazhayi-ukrayin-stati-mekkoju/>